

- Лесман Ю.М. Хронология ювелирных изделий Новгорода X—XIV вв. — Ч. I // Материалы по археологии Новгорода 1988. — М., 1990. — С. 29—82.
- Мауїй В.М., Деревская Е.И. Археолого-стратиграфические типы памятников в системе геосайтов // Тез. докл. II Междунар. науч.-практ. конф. «Геологические памятники — яркие свидетельства эволюции Земли». — Geomandry: Научно-поп. Интернет-журнал о геологии Украины. — Режим доступа: http://www.geomandry.com.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=525.
- Медведев А.Ф. Ручное метательное оружие (лук и стрелы, самострел) VIII—XIV вв. — М., 1966 (САИ. — Вып. Е1-36).
- Моця А.П. Южнорусское село: результаты и перспективы исследований // Тез. докл. Науч. конф. «Древнерусская деревня. Археологическое исследование микрорегионов». — М., 1991. — С. 7—8.
- Моця О.П. Київська Русь: результати та перспективи досліджень // УІЖ. — 1996. — № 4. — С. 41—49.
- Моця А.П. Южнорусское село: результаты и перспективы исследований // Славянская археология 1990. Раннесредневековый город и его округа. — М., 1995. — С. 136—141 (МАР. — 2).
- Похилевич Л.И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. — Біла Церква, 2005.
- Похилевич Л.И. Уезды Киевский и Радомысльский // Краєзнавчі праці. — Біла Церква, 2007. — С. 1—182.
- Седова М.В. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X—XV вв.). — М., 1981.
- Слезы морской богини // Вокруг света. — Режим доступа: <http://www.vokrugsveta.com/body/земля/jantar2.htm>.
- Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII—XIII ввек. — К., 1980.
- Тропин Н.А. Сельские поселения XII—XV ввек южных территорий Рязанской земли. — Воронеж, 2004.
- [Тутковський] П.Т. Гвоздов // Энциклопедия Брокгауза и Ефрона. — СПб., 1893. — Т. VIII. — С. 209. — Режим доступа: http://brockhaus-efron-encyclopedia.info/Энциклопедия_Брокгауза_и_Ефрона/90003/Гвоздов.
- Фалін В. Виставка про неординарність середньовічного села в Національному музеї історії України // Укрінформ фото. — 25.04.2014 р. — Режим доступа: http://photo.ukrinform.ua/ukr/current/indexa.php?asearch=TRUE&event_id=616621.
- Хамайко Н. Майстерня XII — поч. XIII ст. з обробки бурштину на Київському Подолі // Бурштиновий шлях — історія і сучасність. Тези доп. Третьої Міжнар. наук.-практ. конф. «Український бурштиновий світ». — Рівне, 2011. — Режим доступа: <http://do.gendocs.ru/docs/index-141960.html?>

I.A. ГОТУН

ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВОЛОДИМИРА ФЕДОРОВИЧА ГЕНІНГА

10 травня 2014 р. виповнилося 90 років від дня народження доктора історичних наук Володимира Федоровича Генінга. Вчений прийшов в Інститут археології НАН України у 1974 р. на посаду заступника директора з наукової роботи і працював тут до кінця життя. Інститут розміщувався тоді на першому та другому поверхах великої академічної будівлі на вул. Кірова (нині вул. Михайла Грушевського). Високий і статний В.Ф. Генінг ходив по довгому коридору другого поверху й доброзичливо усміхався, охоче вступав у розмову із співробітниками Інституту, цікавився їхніми науковими інтересами.

Пізніше, коли Інститут переселився до Видубицького монастиря, я нерідко бачила з ві-

конця «своєї келії», як Володимир Федорович, прогулюючись по монастирських алеях з кимось із співробітників, обговорював їхні наукові проблеми.

У пам'яті багатьох колег часів «монастирського життя» залишився науковий семінар, який організував Володимир Федорович. На ньому розглядалися «одвічні питання» археології — зміст поняття «археологічна культура», проблеми її формування, риси, що вирізняють її з-поміж сусідніх синхронних культур, співвідношення археологічної культури й етносу та багато інших. У невеликий зал — «найбільше монастирське приміщення» — приходила понад сотня співробітників, щоб послухати про розкопки уральських археологів, роботою яких свого часу керував В.Ф. Генінг, або обговорити розробки українських дослідників, які Воло-

димир Федорович намагався скерувати в нове русло, або загалом обмінятися думками.

З часом, у 1979 р., В.Ф. Генінгу вдалося створити в Інституті відділ теорії та методики археологічних досліджень. Співробітники відділу велику увагу приділяли розробці методів аналізу масових археологічних джерел, передусім таких як глиняний посуд, поховальні пам'ятки та ін. Ці проблеми цікавили співробітників й інших наукових підрозділів Інституту. Завдяки багаторічним довоєнним та особливо післявоєнним розкопкам у фондах було накопичено величезні колекції різних категорій матеріалу. Організації та систематизації, обліку й збереженню їх Володимир Федорович віддав чимало сил. Час вимагав інших, не тільки описових підходів до їх аналізу. Тож напрацювання В.Ф. Генінга щодо методики подачі та аналізу масових археологічних матеріалів, з якими він приїхав до Києва, знайшли тут благодатний ґрунт.

У 1970-х рр. Інститут видавав кварталник «Археологія». Проте обсяг статті чи публікації з двома–трьома ілюстраціями був обмежений одним друкованим аркушем. Навіть у наукових збірниках, присвячених якійсь культурі, археологічний матеріал зазвичай подавали вибірково з незначною кількістю фотографій, а рисунки замінювали схемами. Тож нерідко важко було скласти об'єктивне уявлення про предмет публікації, тим паче, що автори віддавали перевагу детальному викладу своєї інтерпретації та висновків. Оскільки доказова база була слабко або й зовсім не висвітлена, зарубіжні колеги справедливо нарікали, що перевірити й погодитися чи спростувати висновки дослідника в такому разі було складно, а то й неможливо. Прихід в Інститут В.Ф. Генінга, який був зацікавлений сам і намагався зацікавити інших дослідників ідеями прискіпливого аналізу джерел, їх виміру та кількісного опису, заснованого на однозначних критеріях із застосуванням табличної форми подачі, що сприяло більшій об'єктивності та доказовості, викликала серед науковців Інституту «шквал емоцій», нерідко й негативних. Але серед співробітників Інституту були й прихильники Володимира Федоровича.

У той час я переживала свого роду творчу кризу. Допікали сумніви в доказових можливостях археологічних артефактів у тому вигляді, як їх подавали дослідники в друкованих працях. Тож новація В.Ф. Генінга — а проблему підвищення інформативності джерел і способи досягнення того, а заодно й доказовості виснов-

ків ми обговорювали багато разів — мені припали до душі. Мої настрої співпали з пошуками В.О. Петрашенка. Першу спробу втілити їх ми зробили разом: за відомою методикою В.Ф. Генінга (Генінг 1973) опрацювали та опублікували кераміку давньоруського городища Гринчук, дослідженого в середній течії Дністра. Надалі В.О. Петрашенко успішно застосовувала цю методику для обробки та аналізу керамічного матеріалу слов'янських культур і давньоруського часу Подніпров'я (Петрашенко 1992).

Мої наукові інтереси були зосереджені, головним чином, на проблемах латенізованих культур Середньої та Південно-Східної Європи. На території України матеріали цього кола представлені пам'ятками пшеворської, зарубинецької та поєнешть-лукашівської культур. Мене особливо цікавили останні дві культури, на дослідженні яких я й зосередилася. Обидві культури надають дослідникам благодатний матеріал у вигляді тисяч поховань і цілих зразків посуду, а також сотень фібул. Багато матеріалів виявлено й на поселеннях цих культур. Але широко розповсюджений опис матеріалів був далекий від ідеального. Виняток становили тільки фібули, досконалу типологію яких запропонував А.К. Амброз (Амброз 1959).

Інтерпретація історичної ролі населення що зарубинецької, що поєнешть-лукашівської культур у розвитку Східної Європи рубежу ер була, м'яко кажучи, не зовсім переконлива. Стосовно проблеми походження, хронології та етнічної атрибуції цих культур і населення, що їх залишило, висловлювалися протилежні думки та, головне, без належної аргументації. Подібними хибами страждало вивчення й інших старожитностей. З часу відкриття пам'яток цих культур було висловлено дві головні думки, що перечили одна одній: одні дослідники вважали ці культури автохтонними, інші — прийшлими. Додам, що прихильники міграціоністської теорії розглядали зарубинецьку культуру як повністю чужорідне явище в Подніпров'ї, так само як поєнешть-лукашівську в Карпато-Дністровському регіоні, вважали, що вони з'явилися внаслідок привнесення цих культур у готовому вигляді вихідцями з провінційних областей ясторфської культури або з Вісло-Одерського межиріччя. Натомість прихильники автохтонності зарубинецької культури пов'язували її з місцевим слов'янським населенням — нащадками культур доби пізньої бронзи та раннього залізного віку Подніпров'я, а поєнешть-лукашівську розглядали як нащадка гетів.

За відсутності чітких доказів прихильники кожної з гіпотез гіпертрофували значущість своїх постулатів і зазвичай мало зважали на аргументи опонентів або ж зовсім не брали їх до уваги. Приміром, «міграціоністи» не могли вказати на терени формування цих культур у жодному з ясторфських ареалів, натомість «автохтоністам» важко було продемонструвати генезис місцевих культур від доби бронзи до рубежу ер і формування нової зарубинецької, так само, як і поєнешть-лукашівської, на місцевому ґрунті. Хоча «автохтоністи» теоретично й не заперечували участі прийшлої, а «міграціоністи» — місцевого населення у формуванні цих культур, але насправді перші применшували або просто нехтували внеском мігрантів, а другі — участю місцевого населення.

Володимир Федорович палко доводив, що детальний аналіз археологічного матеріалу із застосуванням статистичних методів допоможе посилити доказову базу позицій дослідника, тим паче для тих культур, для яких накопичено статистично значимий матеріал окремих категорій артефактів. Таким чином, з його подачі, я приступила до обробки кераміки зарубинецької культури за його методикою. Робота давалася нелегко, про-

сувалася повільно, оскільки слід було опрацювати багато матеріалу, а комп'ютерів ще не було. Але підігрівала цікавість, що з того може вийти? Перші результати, слід сказати, мене дуже розчарували. Але Володимир Федорович закликав не сумувати, не кидати розпочату справу, а шукати нові підходи, ставити завдання в іншій площині, обробляти інші категорії матеріалів, зіставляти висновки. Його моральна підтримка мала для мене величезне значення.

Поступово мені вдалося дещо вдосконалити методіку обробки глиняного посуду, зокрема облік метричних показників, і доповнити їх докладним описом морфологічних ознак. В основі виділення типологічних розрядів одного рівня були покладені однакові ознаки, а типологія включала поєднання метричних і морфологічних ознак. Таким чином я переконалася, що для виокремлення типологічної своєрідності культури велике значення має також кількісна характеристика, а саме, кількісний розподіл прикмет у різних пам'ятках однієї культури або в порівнюваних культурах. Для того я скористалася обчисленням тенденції розподілу артефактів або їх розрядів. Перші результати застосування цієї методіки відображені в розробці проблеми співвідношення поморсько-кльошової та зарубинецької культур за керамічними матеріалами (Пачкова 1992; 1995).

Методика, заснована на ретельному та скрупульозному аналізі й систематизації таких артефактів як кераміка, поховальні пам'ятки та фібули, на порівняльному аналізі кожної групи їх за єдиною схемою не тільки з різних пам'яток однієї культури, але й синхронних культур, дала, як мені здається, хороші результати (Пачкова 1999; 1999а; 2006; 2008).

На моєму творчому шляху в археології мене підтримували та допомагали також інші талановиті вчені — В.Й. Довженок, П.П. Толочко, В.І. Бідзіля, Д.Н. Козак, В.Д. Баран, Є.В. Максимов та інші. Однак Володимир Федорович дав мені той дороговказ, дотримуючись якого мені вдалося знайти об'єктивніші методи аналізу археологічного матеріалу. Це уможливило по-новому поглянути на характер латенізованих культур населення Подніпров'я та Карпато-Дністровського регіону та точніше й аргументованіше визначити їхню роль в історії Південно-Східної Європи рубежу ер.

Хочу наголосити, я ціную Володимира Федоровича Генінга як свого наставника і вчителя, ставлюся до його імені з глибокою повагою.

- Амброз А.К. Фибулы зарубинецкой культуры // МИА. — 1959. — 70. — С. 184—190.
- Генинг В.Ф. Программа статистической обработки керамики из археологических раскопок // СА. — 1973. — № 1. — С. 114—136.
- Пачкова С.П. О соотношении поморско-клевшевой и зарубинецкой археологических культур по керамическим материалам // Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami. — Rzeszów, 1992. — С. 266—287.
- Пачкова С.П. Зарубинецька та поморська культури (порівняльний аналіз керамічних комплексів) // Археологія. — 1995. — № 3. — С. 33—47.
- Пачкова С.П. Участь місцевого компонента у формуванні зарубинецької культури // Археологія. — 1999. — № 2. — С. 6—25.
- Пачкова С.П. Участь прищлого компонента у формуванні зарубинецької культури // Археологія. — 1999а. — № 4. — С. 24—41.
- Пачкова С.П. Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Европы. — К., 2006.
- Пачкова С.П. Могильник зарубинецької культури Вишеньки біля Києва. — К., 2008.
- Петрашенко В.О. Слов'янська кераміка VIII—IX ст. правобережжя Середнього Подніпров'я. — К., 1992.

С.П. ПАЧКОВА

АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ ПРЯХІН У КОНТЕКСТІ АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ (до 75-річчя російського вченого)

---

23 серпня 2014 р. виповнилося 75 років від дня народження Анатолія Дмитровича Пряхіна — заслуженого діяча науки Російської Федерації, видатного археолога, доктора історичних наук, професора. Віхи наукової біографії дослідника неодноразово висвітлювалися на сторінках нашого журналу. Нині науковець плідно працює професором кафедри археології та історії стародавнього світу Воронежського державного університету (ВДУ), а також очолює сукупну дослідницьку лабораторію Інституту археології та етнографії Сибірського відділення РАН (м. Новосибірськ) і ВДУ з історіографії археології Євразії. Підтримуючи щільні контакти з українськими колегами, напередодні ювілею Анатолій Дмитрович передав до редакції журналу поважний список наукових праць, що безпосередньо стосуються проблем археології на теренах нашої держави, рецензій українських колег на його книжки, статей про ювіляра та докторських дисертацій, на захисті яких він був опонентом (див. додатки). Зважаючи на актуальність проблем, порушених російським колегою, вважаємо за доцільне нада-

ти стислий коментар щодо українського сегменту його наукового доробку.

Дотримуючись хронології, розпочнемо з доби середньої бронзи, а саме, з катакомбної проблематики, що органічно перетікає в бабинську, а далі — абашевську та зрубну. Варто зазначити, що інтерес до середньодонської катакомбної культури (СДК) в А.Д. Пряхіна щільно пов'язаний з формуванням культур перехідного періоду від середньої до пізньої бронзи. Так, працюючи над вивченням катакомбних поселень Середнього Дону, він уперше предметно звернувся до теми Бабиного. Попередні висновки дослідник озвучив ще на конференції в Дніпропетровську 1980 р., де більшість найпізніших поселень СДК з високою топографією (мисові) співвідніс з бабинською культурою (Пряхин 1980, с. 51). Розгорнутий виклад результатів цих досліджень подано в монографії 1982 р. 10 років по тому, в препринтній характеристиці СДК, він чітко розмежував її в часі з бабинською культурою через відсутність в останній катакомб і наявність пряжок. Єдиним катакомбним комплексом з пряжкою названо поховання 1 у кургані 3 (Жарений Бурго) біля Саратова (Пряхин, Матвеев, Беседин

© Р.О. ЛИТВИНЕНКО, В.В. ОТРОЩЕНКО, 2014